

Федорова М.А. Моральна поведінка особистості: гуманітарний аспект / М.А.Федорова // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова – 2008. – № 71. – С. 213 – 219.

Федорова М.А.

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

Моральна поведінка особистості: гуманітарний аспект.

«Педагогічні науки»

Проблемі виховання моральної поведінки особистості увага приділялася в усі часи розвитку людського суспільства. Не втратила актуальності ця проблема і сьогодні. Метою нашої статті є визначення сутності поняття «моральна поведінка» у гуманітарних науках та аналіз підходів до її формування.

Розвиток та функціонування культури суспільства неможливі без її реалізації у соціальній діяльності, у практиці повсякденної поведінки. Під поведінкою розуміють “систему взаємопов’язаних реакцій і дій живого організму у взаємодії з навколишнім середовищем” [10, 504]. Таким чином, поведінка живих істот передбачає наявність суб’єкта, який може будувати систему дій, наявність об’єкта, на який спрямована поведінка, наявність певної програми дій і механізму оцінки її ефективності.

Поняття “поведінка” тісно пов’язане з поняттям “діяльність”. О.Антонов, О.Дробницький, М.Горлач, В.Кремень наполягають на необхідності розрізняти ці поняття. Як зазначає О.Антонов, на відміну від категорії “діяльність” поняття “поведінка” застосовується “для характеристики не завжди усвідомлюваних форм і стереотипів самовиразу індивіда в соціальному оточенні”. На думку М.Горлача, В.Кременя, діяльність не може бути зведена до поведінки, адже в діяльності відбувається становлення, розвиток моральних норм, принципів, а поведінка виступає як форма їх вираження у повсякденному житті [9, 401].

М.Боришевський, Ю.Трофімов вважають за доцільне ототожнювати

поняття “діяльність” і “поведінка”. У своєму дослідженні ми будемо спиратися на висновки М.Боришевського про те, що поведінці присутній ряд ознак, притаманних будь-якій діяльності у її психологічному розумінні. До них варто віднести усвідомлюваний характер поведінки, наявність в ній мотивів та цілей, що особливо яскраво проявляється у вчинку особистості. Таким чином, вмотивованість та цілеспрямованість є основними ознаками поведінки і діяльності особистості [6, 60].

С.Анісімов, Л.Волченко, В.Малахов, виділяють такі аспекти соціальної поведінки як моральний та позаморальний. До позаморального аспекту культури поведінки відноситься так звана “звична поведінка” [2, 78]. Л.Волченко зазначає, що у звичній поведінці мотив і дія настільки зливаються, що сама мотивація переходить в область інтуїції і виявляє себе лише в екстремальних ситуаціях [2, 81]. “Звична поведінка” включає такі прояви людини як дисциплінованість, охайність, дотримання правил етикету, а також діяльність, спрямовану на задоволення естетичних, гігієнічних потреб тощо. Звичайно, такі дії засновані на моральних нормативах, проте мораль виражається в них на інтуїтивному рівні.

Моральний аспект соціальної поведінки передбачає здатність людини при побудові взаємин з іншими виявляти свої почуття соціально припустимими засобами. Прямуючи за В.Малаховим, моральну поведінку ми будемо розуміти у широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні, поведінка є моральною, “якщо узгоджується з вимогами моралі, її нормами та цінностями”. У вузькому розумінні, власне моральною є лише та поведінка, “яка ґрунтується на усвідомленому виборі її суб’єкта і має на меті активне утвердження певних моральних цінностей” [5, 230].

Природно, що будь-яка поведінка, вчинок людини підлягають моральній оцінці і можуть бути морально кваліфіковані. Поведінка людини розглядається у діалектиці добра і зла: здійснений як добро вчинок завжди має у своєму результаті те, що може бути розглянуте як відносне зло. Згідно з цим, моральна поведінка оцінюється за принципом “максималізації добра і

мінімалізації зла” [3, 95], а критерієм її розвитку вважається якісна характеристика моральних цінностей.

З позицій “вчинкового підходу” у поведінці людини розмежовують дії як матеріальні операції (безвідносно їх значення до когось) та дії як вчинки, що виражають “здійснюване через речі ставлення людини до людини, до інших людей”. Через це оцінювання поведінки особистості необхідно здійснювати, враховуючи структуру вчинку –ситуативний, мотиваційний, дійовий та післядійовий (рефлексія) компоненти.

У психології моральна поведінка розглядається як динамічне утворення особистості, що поступово формується, виявляється і видозмінюється протягом життя людини в процесі вчинювання. Отже, саме вчинок виступає логічним осередком моральної поведінки особистості (Б.Ананьєв, І.Бех, Л.Божович, Л.Виготський, О.Киричук, В.Роменець, С.Рубінштейн). Спосіб учинкової дії формується з першим вчинком дитини, тобто із самим її власне особистісним народженням. У процесі розвитку характерні ознаки її поведінки генералізуються і поступово складають модель, стиль соціальної поведінки, який може відтворюватися, вдосконалюватися в кожному з окремих вчинкових актів, а іноді відмовлятися від усталеного на користь нового [7, 714].

Н.Корнєв, А.Коваленко зазначають, що вища форма моральної поведінки полягає у тому, що “не норми і правила детально регламентують поведінку, а людина сама приймає рішення, діє за внутрішнім переконанням, несе особисту відповідальність за свої вчинки”.

Етичну основу моральної поведінки розкрив у своїх працях С.Рубінштейн. На думку вченого, вона полягає у визнанні самого існування іншої людини: “Серце людини все зіткане з її ставлень до інших людей, те, чого вона варта, повністю визначається тим, до яких людських взаємин вона прагне, яке ставлення до іншої людини вона здатна встановити” [8, 491]. Підтримуючи його М’ясищев стверджує, що суспільство зацікавлене, щоб “культивувати навколо особистості такі ставлення, котрі можуть створювати

суб'єктивне багатство особистості у формі її потреб, інтересів, нахилів, і саме такого змісту, в якому зацікавлене суспільство". Отже, формування ставлень є визначальним у формуванні моральної поведінки особистості.

Історична мінливість цінностей зумовила те, що у процесі розвитку суспільства існували різні орієнтири моральної поведінки. Так, Ф.Бекон в есе "Досліди або повчання моральні і політичні" вказував, що поведінка людини має бути заснована на принципах загальнолюдської моралі, котрі відображені у Біблії та у висловлюваннях мислителів. Закон розумного егоїзму, як основи моральної поведінки, запропонував Т.Гоббс. На його думку, людина від природи - зла істота, проте завдяки розвинутому розуму вона усвідомлює необхідність дотримання миру як умови виживання. У зв'язку з цим, ставитись до інших людина повинна так, як допускає, щоб ставились до неї.

Уявлення про моральну поведінку представників німецької класичної філософії пов'язані з переходом на позиції "трансцендентного ідеалізму". Згідно з їх поглядами, поведінка людини диктується трансцендентними нормами (ті, що знаходяться за межею пізнання): нескutoю волею, безсмертною душею, Богом. Заперечуючи Т.Гоббса, І Кант стверджує, що моральні мотиви і мотиви, що диктуються розумом (доцільності, розумної корисності) є непересічними. Єдиним суб'єктивним моральним мотивом поведінки є обов'язок, який розуміється як практичний примус до вчинку через повагу до морального закону і тільки за цією причиною. Враховуючи це І.Кант стверджує, що людина повинна чинити тільки так, щоб могла побажати перетворення своєї максими у всезагальний закон [4, 234]. Підтримуючи його, Й.Фіхте пов'язував моральну поведінку з формуванням святої волі, яка розуміється не як безпричинний акт, а як дія, заснована на пізнанні непреложної необхідності. За його переконанням, тільки сформована воля дозволяє позбутися аморальності.

У російській релігійній філософії XIX-XX ст. обстоюється ідея про вплив православ'я та традиції общинного укладу на становлення поведінкових норм росіян. Так, І.Киреевський зазначав, що

високоморальною можна вважати тільки ту людину, розум якої піднявся до “співчутливої згоди з вірою”, а основою культурної поведінки є принцип несуперечливої цілісності, який полягає в усуненні суперечностей між вірою і розумом. О.Хом’яков і М.Федоров акцентували увагу на необхідності релігійного виховання підростаючого покоління, як провідній умові формування свідомості і відповідальності. За їх твердженням, становлення моральних якостей відбувається інстинктивно, в процесі засвоєння релігійних традицій, звичаїв і звичок.

Основою етики всеєдності В.Соловйова є положення про існування в світі Добра, як деякої ідеальної сутності, а людина розглядається як істота, покликана збирати, примножувати, творити добро. Російський філософ моральну поведінку пов’язував з наявністю переживань сорому, співчуття, набожності, а її виховання, за його переконанням, забезпечується усвідомленням людиною власної моральної недосконалості, наявністю існуючого поза нею об’єктивного добра (морального абсолюту) і прагненням до нього наблизитись.

У поглядах С.Франка на проблему становлення моральної поведінки звертається увага на дуалізм людського життя, як найважливішу особливість культури. У зв’язку з цим, поведінка підпорядковується двом різним законодавствам: моралі і праву, благодаті і закону, чесності і честі. Такий дуалізм має бути принципом вирішення суспільних проблем. На думку С.Франка, скасування закону і покладання лише на моральність у вирішенні питань пов’язаних з співвідношенням моралі і права, призводить до негативних результатів. Через це, такі питання потрібно принципово розв’язувати з позицій закону і норми. Отже, вибір певної лінії поведінки, визначається законодавчими нормами, прийнятими у суспільстві.

У західноєвропейській філософській думці XX ст. спостерігається підвищення інтересу до проблеми моральності, духовності. Провідною є ідея про те, що людина розумна виявилась нездатною вирішити проблеми сучасного життя, тому їй на зміну має прийти людина духовна (М.Бубер,

М.Шелер, А.Швейцер, В.Франкл та ін.). Духовність виступає головним фактором, що забезпечує узгодження внутрішнього світу людини з моральними законами. Так, представники екзистенціалізму (М.Хайдеггер, Ж.-П.Сартр, А.Камю, К.Ясперс, М.Бердяєв) стверджують, що поведінка людини не зумовлена історично і соціально, а обирається вільно. Шлях до її вдосконалення полягає у здатності індивіда подолати “несправжнє” існування, яке характеризується знеособленням, втратою волі та індивідуальності і знайти свою “істинність”(екзистенцію). У цьому зв’язку, М.Бердяєв зазначає, що основою моралі повинна бути турбота про власне творче підняття, а моральна поведінка – це не дотримання закону, а одкровення людини.

Прагнення людини гармонізувати, вдосконалити суспільні відносини виражається у гармонійному поєднанні морального і естетичного. Варто відмітити, що в історії естетики визначальною є думка про зв’язок естетичних категорій прекрасного, гармонії і міри з етичними категоріями істини, блага, добра. Ще Аристотель зазначав, що людина “є суспільною твариною і за природою своєю створена для співжиття з іншими”. На його думку, при естетичній оцінці людини слід виходити з її сутності: прекрасне повинно тісно поєднуватися з суспільною моральною природою особистості. Отже, моральна цінність краси з найдавніших часів вважається орієнтиром естетичних прагнень людства.

І.Кант, ставлячи питання про естетичну оцінку поведінки, зазначав, що прекрасне виявляється у ставленні людини до людини, а не лише як якість, властивість особистості. Згідно з А.Шефтсбері, у поведінці людини тісно поєднуються моральний і естетичний аспекти. Об’єктивна природна краса, на його думку, розкривається у людській діяльності як моральне добро. Отже, моральною може бути тільки естетично діяльна і естетично сприйнятлива особистість. Відображення цих думок ми знаходимо у В.Алексєєвої. Вона стверджує, що прояв прекрасного у поведінці людини є проявом морального, оскільки прекрасне за своєю природою – “безкорисливе, а безкорисливе за

своєю природою – моральне” [1, 136].

Аналіз поняття “моральна поведінки” в гуманітарних науках дає можливість зробити такі висновки: моральною є така поведінка, що ґрунтується на усвідомленому виборі її суб’єкта і має на меті активне утвердження певних моральних цінностей; це динамічне утворення особистості, що поступово формується, видозмінюється протягом життя людини в процесі вичинювання; моральна поведінка передбачає опанування і засвоєння індивідом цінностей світової культури, які є фундаментом і одночасно засобом її формування і передбачає гармонійне поєднання краси людської душі та видимих форм її виявлення.

Використана література.

1. Алексеева В. Эстетическое и художественное воспитание (к новым решениям) // Новое педагогическое мышление / Под. ред. А.В.Петровского.- М.: Педагогика, 1989.- С.134-144.
2. Волченко Л.Б. Гуманность, деликатность, вежливость и этикет.- М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992.- 115с.
3. Етика: Навч. посібник / Т.Аболіна, В.Єфименко, О.Лінчук та ін.- К.: Либідь, 1992.-328с.
4. Кант И. Лекции по этике: Пер. с нем. / Общ. Ред. А.А.Гусейнова.- М.: Республика, 2000.- 431с.
5. Малахов В.А. Етика: Курс лекцій: Навч. посібник.- К.: Либідь, 1996.- 304с.
6. Приходько Ю.О. Генезис провідних ставлень дитини як основа її особистісного розвитку: Дис....докт. психол. наук: 19.00.07.- К., 1997.- 428с.
7. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ ст.: Навч. посібник.- К.: Либідь, 1998.- 992с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.-М., 1946.- 704с.
9. Філософія. Підручник / За заг. ред. Горлача М., Кременя В., Рибалка В. – Харків: Консум, 2000. – 672с.
- 10.Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л.Ильичев, П.Федосеев, С.Ковалев.- М.: Сов. энциклопедия, 1989.- 840с.

Аннотация.

Статья посвящена анализу понятий «поведение» и «моральное поведение» в гуманитарных науках.